

## СЛОВНИК ФЕМІНІТИВІВ ЯК СПРОБА УПОРЯДКУВАННЯ МОВИ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

М. П. Брус

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;  
кафедра української мови; факультет філології;  
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

*У статті показано спробу лексикографічного впорядкування й систематизування фемінітивів на основі художньої творчості Леся Мартовича, що може стати джерельною базою для укладання «Словника мови Леся Мартовича», а також для повного «Словника фемінітивів української мови». На основі підготовленого «Словника фемінітивів» проаналізовано назви жінок українського й іномовного походження, відзначено загальноновживані слова, регіоналізми й діалектизми, вказано на їх актуальність у вираженні реалій сучасного жіночого життя.*

**Ключові слова:** «Словник фемінітивів», мова Леся Мартовича, покутський говір.

Активне творення й використання фемінітивів у різножанровій і різностильовій творчості сучасної української літературної мови потребує з'ясування, якою мірою і в яких рамках такі слова набули нормативного й загальноновживаного характеру та можуть вільно й повноцінно функціонувати в усіх сферах суспільного життя. У зв'язку з цим необхідно визначити сучасний лінгвальний характер іменників зі значенням особи жіночої статі, їхній статус у зіставленні з відповідними найменуваннями чоловіків чи іншими спільнокореневими словами, мовні й позамовні чинники їх виникнення й інше.

Ідентифікування фемінітивів у сучасній українській літературній мові і представлення як окремої самостійної лексичної підсистеми великою мірою забезпечує лексикографічне систематизування їх, у підсумку чого має бути створений повний словник фемінітивів української мови, з охопленням усієї історії розвитку української мови для пізнання власної писемної спадщини, розуміння мовних і позамовних чинників формування категорії жіночності і кращого усвідомлення фемінотворчих процесів на сучасному етапі.

Історичний словник фемінітивів української мови – це поетапне й посилене опрацювання потужної джерельної бази (історичної й сучасної), починаючи від давніх писемних пам'яток до обширних лексикографічних видань та інших наукових праць. Оскільки ж особливої неповторності й різнобарвності українській мові надають майстри художнього слова, то й у віці впадають насамперед перли літературної творчості. Саме в творах художнього стилю можна простежити відображення всього минулого й сучасного багатства фемінітивів української мови, тоді як інші стилі засвідчують переважно лексику сучасної української мови та здебільшого загальноновживану. І завдяки художнім творам можна дізнатися, якою мірою адаптувалася чи архаїзувалася сьогодні давня українська лексика, можна порівняти сучасне й минуле щодо творення й використання фемінітивів.

Аналіз української художньої творчості (давньої і теперішньої) значною мірою полегшують окремі словники, спеціально підготовлені й видані на основі художньої творчості письменників. Зразком такого лексикографічного впорядкування є, наприклад, “Словник мови Т. Шевченка” у двох томах. Такі наукові видання значно полегшують працю будь-якого лексикографа і можуть бути використані зокрема в укладанні спеціальних лінгвістичних словників, яких стосується й історичний словник фемінітивів української мови. Спроба творення словників художньої мови письменників є досить клопіткою і затяжною, однак усі визначні українські письменники, особливо класики української літератури, заслуговують на системне відображення лексичного багатства їхніх творів. Не реалізована до сьогодні і спроба підготовки спеціальних словників художньої мови представників “Покутської трійці” – Василя Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини, у яких мало би місце багато спільних і водночас чимало відмінних лексичних ознак. Отож варто зосередити увагу на словнику художньої мови кожного письменника, а далі створити й спільний словник, який став би цінною джерельною базою для укладання і словника фемінітивів української мови.

За відсутності словника художньої мови письменника дослідження фемінітивів на основі великої творчої спадщини митця зводиться до скрупульозного вибирання, впорядкування і з’ясування значення слів, що займає досить багато часу, а в результаті призводить до творення навіть самостійного словника фемінітивів. Із появою таких невеликих лексикографічних праць щораз доступнішим і зрозумілішим стає український фемінікон та повнішим і ґрунтовнішим може стати словник фемінітивів української мови. Зразком лексикографічного впорядкування фемінітивів художньої мови письменника є словник фемінітивів, укладений на основі творів Леся Мартовича – представника західноукраїнського варіанта літературної мови, а також покутського говору південно-західних діалектів української мови (див. «Словник фемінітивів»).

Творчість Леся Мартовича – це тісний зв’язок і взаємодія авторської художньої мови з місцевою говіркою та з покутським говором узагалі, а місцеві діалекти і найбільшою мірою локалізують та зберігають специфічні риси української мови. Водночас у творах Леся Мартовича знайшли відображення і східноукраїнські мовні ознаки, риси наддністрянських та інших суміжних говорів, що надало авторській мові багатогранного характеру, із поєднанням різних елементів літературної, регіональної та діалектної мови. Все ж перевагу на іншими мовними засобами у творах письменника мають покутські діалектизми [3, с. 93; 4, с. 114]. Разом із тим, мовотворчість Леся Мартовича мало привертала увагу вчених [1, с. 126-130], а фемінітиви художньої мови письменника зокрема не були ще об’єктом лексикографічного дослідження.

До поданого нижче «Словника фемінітивів» як узірця впорядкування художньої мови Леся Мартовича увійшли назви жінок, зафіксовані лише в повісті «Забобон», щоб показати наскільки один твір багатий фемінітивами. У словнику реєстрові слова розміщені за алфавітом сучасної української мови й описані з урахуванням принципів сучасної лексикографічної науки й практики.

Кожна словникова стаття містить такі складові частини: 1) реєстрове слово; 2) пояснення слова (описове – для однозначних стилістично нейтральних і для багатозначних лексем; однослівне або двослівне – переважно для стилістично маркованих номінацій); 4) ремарка до стилістично забарвлених слів (*розм., діал., пестл.* тощо); 4) цитата з тексту для ілюстрування значень слів; 5) джерело (скорочена назва твору і номер сторінки).

Мова Леся Мартовича досить багата на фемінітиви, що засвідчує втілення різних жіночих образів у творчості письменника і позначення їх необхідними специфічними словами. Так, у повісті «Забобон» виявлено близько вісімдесят номінацій зі значенням жіночності, як показує «Словник фемінітивів». Найменування жінок характеризуються насамперед тим, що відображають своєрідність діалектного мовлення (покутського краю та західного регіону загалом). Для реалізації авторських задумів із неповторними мовними колоритами власного говору письменник утілює чимало відомих, близьких і важливих для нього жіночих образів, використавши для цього питомі й запозичені слова. Давні спільнослов'янські й українські назви стали найкращими виразниками побутового, морального й соціального життя жінок покутського краю на початку ХХ ст. (*мати, баба, ворожка, дівчата, білявочка, донечка, сестричка*). Це слова на позначення родинних стосунків (*матір, дочка, сестра, бабка, внучка, тітка*), господарської діяльності (*господиня, газдиня, кухарка*), міжлюдських відношень (*зрадниця, коханка, приятелька*), характеру й поведінки (*повія, пиячка, проститутка*), вікових ознак (*дівчина, молодиця, старенька*). А окремі слова показано як традиційні незмінні найменування жінок у розмовному мовленні покутян та сусідніх говорів, напр.: слово *жінка* – назва дружини стосовно чоловіка, слово *баба* – назва жінки дорослого віку або взагалі, слово *дівка* – назва дорослої дівчини, слово *стара* – назва старої жінки стосовно чоловіка і взагалі, слово *дівчина* – назва дочки стосовно матері й назва молодої особи загалом. Такі діалектизми мають дещо знижений або зневажливий відтінок, відображаючи, з одного боку, розмовне, згрубіле, фамільярне спілкування сільських жителів, а з іншого боку, зневажливе ставлення до жінок як до посильної робочої сили, обтяженої й пригніченої безперервними господарськими турботами. Але це стосується жінок низької верстви населення, для позначення яких залучено досить багато номінацій із негативним забарвленням (*льоха, любаска, мерза, наймичка, небога, повійниця, пиячка, помийниця, шельма*). Натомість жінки вищої верстви населення (заможного стану, професійного статусу, чужого походження) іменовані переважно запозиченими словами (*акушерка, бонна, властителька, ляшка, навчителька, пані, панна, полька, французка*). Навіть використання прізвищевих назв засвідчує відмінність між жінками різного стану: назви жінок за прізвищем, станом чоловіка позначають осіб високого стану (*Вишневичева, баронова*), а назви жінок за іменем чоловіка – осіб низького стану (*Іваниха, Дмитриха*). Отож найменування жінок, як видно зі «Словника фемінітивів», стали показниками розмежування осіб низького і високого соціального стану та водночас різного ставлення до них: згрубіло-зневажливого до перших (*баба, стара, наймичка*) і ввічливо-пошанного до

других (*їмость, добродійка, панночка*). З цього зрозуміло, що письменник намагався якнайкраще відтворити у своїй художній творчості мовні ознаки рідного говору, суспільні реалії й події тогочасної історичної доби.

Слід звернути увагу й на семантичну структуру питомих та запозичених номінацій. Серед найменувань жінок праслов'янського походження, зафіксованих у творах Леся Мартовича, є чимало багатозначних слів, ужитих із двома й більше значеннями, напр.: *жінка* “дружина стосовно чоловіка”, “жінка взагалі”, *баба* “жінка взагалі”, “жінка старого віку”, “жінка стосовно свого чоловіка”, *мамка* “мати”, “наймичка”, “коханка”. Багатозначність таких номінацій дає можливість виявити специфічні значення фемінітивів, характерні для вказаного регіону й тогочасного періоду, а також простежити, які з них втратилися або збереглися дотепер. Так, із наведених слів значення слова *жінка* “особа жіночої статі загалом” стало основним, а “дружина стосовно чоловіка” залишилося розмовним; значення слова *баба* “жінка взагалі”, “жінка стосовно свого чоловіка” – розмовні, а “жінка старого віку” і “мати батьків” – загальноновживані; слово *мамка* – пестлива назва зі значенням “мати”, а значення його “наймичка”, “коханка” не збереглися дотепер. Отож у діалектному мовленні фемінітиви набували різноманітних додаткових значень (*баба* “ворожка”, *дівка* “дочка”, *бойка* “чужинка”, *мамка* “служниця”), які в основному й далі простежуються в мовленні відповідного регіону чи говору. Натомість фемінітиви іншомовного походження – це переважно однозначні слова для іменування жінок за різними ознаками, діями, вчинками (*бонна, дама, жєницина, їмость, ляшка, проститутка, шльондра, французка*). Крім того, власне українські слова часто використано в ролі звертань до жінок (*бабо, дівко, дочко, жінко, мамцю, небого, сестричко*), а запозичені – рідко (*панно, шельмо*). Деякі питомі фемінітиви є складовою частиною фразеологізмів, наприклад, слово *матір*: Лиш то біда, де до лихої *матері* шукати за тими жінками?! (МЛЗ, 138); – Ти накивай *матері* своїй над гробом, не мені над головою! (МЛЗ, 147); Отам до песької *матері*! (МЛЗ, 279).

Підготовлений «Словник фемінітивів» мови Леся Мартовича засвідчив спробу впорядкування лексики художньої творчості письменника та окремої лінгвальної категорії слів – найменувань зі значенням жіночності. Такий невеликий словничок із загальною кількістю вісімдесят слів охопив номінації загальнолітературної мови (*мати, дочка, сестра, вдова, дівчина*), західноукраїнського регіону (*бойка, дівка, тета*) і покутського говору (*помийниця*), що являють собою переважно назви давнього спільнослов'янського й українського походження. Питомі слова відображають здатність набувати додаткових значень і додаткових відтінків у значенні. Кількість іншомовних фемінітивів невелика, що належать до загальноновживаної (*акушерка, дама, пані*) чи розмовної лексики (*жидівка, панночка*). Видання такого словника допоможе усвідомити й пізнати власне українську, яка великою мірою локалізувалася в діалектах, здатність її до відродження й відображення реалій сучасного українського життя.

## Словник фемінітивів

**Акуше́рка.** Акушерка – жінка з середньою медичною освітою, яка має право самостійно надавати допомогу під час пологів: На доказ того розповідала їмості, що до Йванихи принесла сьогодні *акушерка* свіжу дитину (МЛЗ, 142).

**Ба́ба.** 1. Баба – жінка старого віку: Ті дві *баби*, що стояли перед Краньцовським, були для Славка зовсім не знакомі (МЛЗ, 74). 2. Баба – особа жіночої статі взагалі, *розм.*: Тільки *баби* кричали, що шкода горілки (МЛЗ, 76). 3. Баба – дружина стосовно свого чоловіка, *розм.*: «Що, – кажу до *баби*, – лягати мені, чи як?» (МЛЗ, 280).

**Ба́бка.** Бабка – мати батьків, *розм., пестл.*: – Дай *бабці*, дай *бабці!* – сказала їмость, намагаючись відібрати легенько від неї ложечку (МЛЗ, 250).

**Ба́ронова.** Баронова – дружина барона, *розм., заст.*: Щось мусило лучити Краньцовського з *бароновою*, бо якби ні, то вона б його допевне в обов'язку завідателя не держала ані одного дня (МЛЗ, 55).

**Біля́вка.** Білявка – світловолося чи білолиця жінка, дівчина: У неділю по обіді, ще Славко не встиг лягти, як на плебанію прийшла пані Краньцовська. Це була *білявка*, майже вісім літ старша від Славка (МЛЗ, 67-68).

**Біля́вочка.** Білявочка – білявка, *пестл.*: Сильна *білявочка*, маленька, як панотець, і ще, може, товстіша від нього. Була навіть такої самої вдачі, любила насварити (МЛЗ, 248-249).

**Богоро́диця.** Богородиця – Божа Матір, *церк., перен.*: Потім собі так роздумував: «За померші душі завдає панотець змовити п'ять разів «Отче наш» і п'ять разів «*Богородице*» (МЛЗ, 226); Вона писала до родичів, що приїде з маленькою дочкою до Воронич на храм, що припадав на другу *богородицю* (МЛЗ, 246).

**Бойка́.** Бойка – чужинка, родом із Бойківщини або інших регіонів, *розм., перен.*: Вони прозивали себе взаємно в думках «*бойками*», бо ця назва згірдлива. Прозивають нею людей із подальших сторін (МЛЗ, 251).

**Бо́нна.** Бонна – вихователька дітей у панських, дворянських чи буржуазних сім'ях, *заст.*: Краньцовська ж докоряла йому далі. Певне, говорила, вона не може мати претензії на увагу мужчин, таких молодих, як Славко, бо вже застара, але зате постаралася для свого сінка, Мундзя, про французьку молоду *бонну* (МЛЗ, 70).

**Вдова́.** Вдова – жінка, яка втратила чоловіка: Одначе рано в кухні перечула від кухарки, що Славко ходив до *вдови* Варвари (МЛЗ, 120-121).

**Вишне́вичева.** Вишневичева – дружина Вишневича, *розм.*: Тепер же стала їй «викати» й називала її панею *Вишневичевою* (МЛЗ, 256).

**Вишне́вичка.** Вишневичка – дружина Вишневича, *розм.*: А вже найдивніше поводитися супроти жінки катехита, Марії *Вишневички* (МЛЗ, 256).

**Властителька́.** Властителька – жінка-господарка речей, майна на правах суспільного або приватного володіння, *заст.*: Краньцовський був завідателем дібр Воронич. Про нього ходила чутка, – яку інтелігенція приймала з насміхом і завистю, а мужики з почесстю, що він нешлюбний син *властительки*, баронової (МЛЗ, 55).

**Вну́чка.** Внука – дочка сина або дочки: Олею ж займалася їмость і не могла натішитися маленькою *внучкою* (МЛЗ, 249).

**Ворожи́ця.** Ворожиця – жінка, яка займається ворожінням, *розм.*: Але не з тих старих паннів, засушених, набожних і *ворожиць* мужчин. Навпаки, виглядала здорово і червоно, любила забавитися, особливо в мужеськім товаристві (МЛЗ, 174).

**Воро́жка.** Ворожка – жінка, яка займається ворожінням: Коли ж і це нічого не помагало, то вона вдавалася до *ворожок* (МЛЗ, 174).

**Госпо́диня.** Господиня – жінка, яка займається господарством, господарює вдома: Це показалося дуже яскраво на другий день, коли з'їхалися гості, а Галя вітала їх у заступстві *господині* дому (МЛЗ, 255).

**Го́стя.** Гостя – жінка, яка приходить, приїжджає навістити, відвідати когось, *перен.*: Коли ж *гостя* повна, що не лишень має для себе досить, але мусить і другому вділити, бо як

ні, то мед боки порозпирає, тоді сторожиха низький поклін перед гостею: «Просимо, сестричко, ближче, то все одно чий, аби улій» (МЛЗ, 145).

**Дама.** Дама – жінка з інтелігентних, заможних родин, міських кіл; жінка взагалі: – Бо ясьне пан соромиться перед цими *дамами* в такій гардеробі, – сказав до Шльомки (МЛЗ, 75).

**Дівка.** 1. Дівка – дівчина дорослого віку, *розм.*: В селі розповідали собі голосно про такі дві *дівки*, що в службі знайшли собі навмисне з господарями діти, дістали місячну платню на їх удержання, а самі пішли до Львова в мамки (МЛЗ, 72); *зверт.*: А будеш мати, *дівко*, вигоду (МЛЗ, 176).

**Дівчата.** 1. Дівчата – молоді особи жіночої статі: Ах, певне, він, – догадувалася Краньцовська, – бавиться з сільськими *дівчатами* або молодичками (МЛЗ, 72). 2. Дівчата – покритки: А саме: або від тих *дівчат*, що приводили на світ нешлюбні діти, самі ж ішли до міста в мамки, або діставав із міста від усяких посередничок такі діти, що про їх рід не міг навіть догадатися (МЛЗ, 30).

**Дівчина.** Дівчина – молода особа жіночої статі: Славко присягався, що він навіть не знає в селі ніякої *дівчини* (МЛЗ, 72).

**Дівчинка.** 1. Дівчинка – мала особа жіночої статі, *пестл.*: Отже-таки два хлопчики, йдучи на другий день до крамниці, питалися *дівчинки*, що вертала відти: – А вже є Розперезаний у крамниці? (МЛЗ, 245). 2. Дівчинка – дочка, *розм.*: Дві найстарші дочки служили вже в місті, а троє молодших – два хлопці й *дівчинка* – сиділи дома (МЛЗ, 30).

**Дмитри́ха.** Дмитриха – дружина Дмитра, *розм.*: – Я не знаю, як цю ніч пересплю, бо він мені присниться, – бідкалася *Дмитриха* (МЛЗ, 223).

**Доброді́йка.** Добродійка – пані, велителька: Він сидів поміж своєю жінкою й Галею і за цілий час поведився з незвичайною великою чемністю супроти Галі, подавав їй страви й величав її *добродійкою* Радовичевою й тим прихилив собі її серце зовсім на свій бік (МЛЗ, 260); *зверт.*: А як зміню обряд, то, знаєте, пані *добродійко*, все воно не так (МЛЗ, 319).

**Донечка.** Донечка – дочка, *розм., пестл.*: Іваниха напувала горілкою і свої рідні, малі діти, два хлопчики й *донечку*, що ще не спали, але сиділи рядком на тих дошках, що становили ліжко (МЛЗ, 145).

**Дочка́.** Дочка – жінка, дівчина стосовно батьків: Дві найстарші *дочки* служили вже в місті, а троє молодших – два хлопці й *дівчинка* – сиділи дома (МЛЗ, 30); *зверт., перен.*: Тоді її, голодну гостю, жальцем у спину: «Не лізь, вража *дочко*, до чужого улія» (МЛЗ, 145).

**Друж́ина.** Дружина – жінка стосовно чоловіка: Зразилася до панотця зараз на першій році, як стала його *дружиною* (МЛЗ, 199).

**Же́нщина.** Женщина – особа жіночої статі, *рос.*: Бо чим старша *женщина*, тим стає моральнішою (МЛЗ, 87).

**Жиді́вка.** Жидівка – жінка єврейського походження загалом, *заст., образл.*: – А ти нащо везеш *жидівку*?! (МЛЗ, 310); *у порівн.*: У такій великій хустці, як *жидівка*! (МЛЗ, 310).

**Жі́нка.** 1. Жінка – дружина стосовно чоловіка: Іван мав хатчину та кусник городця, *жінку*, корову та п'ятеро дітей (МЛЗ, 30); Катерина, одначе, не була його шлюбною жінкою (МЛЗ, 105). 2. Жінка – особа жіночої статі: У *жінці* нічого не бачив більше, окрім самиці. А знав ближче *жінок* лишень із розпусного дому (МЛЗ, 51); Адже вона знає дуже добре, що всі замужні *жінки* тут, у місті, мають своїх приятелів (МЛЗ, 85).

**Жіно́цтво.** Жіноцтво – особи жіночої статі, *розм., збірн.*: – А *жіноцтво* нехай уписується! (МЛЗ, 105).

**Жо́нцова.** Жонцова – дружина Жонца: Краньцовські приходили радо до Матчуків через те, що ніде більше не бували, бо *жонцова*, одно, що соромилася за наліг свого мужа, а друге, її муж мав таку вдачу, що як випив чарку горілки, то зараз його збирало «на вандер» (МЛЗ, 56).

**Зра́дниця.** Зрадниця – жінка, яка зрадила або зраджує когось: Уважав її за *зрадницю* (МЛЗ, 210); *зверт.*: «Зрадниця! Зрадниця! Я виїжджаю, а їй теє ані в гадці!» (МЛЗ, 271).

**Їмо́сть.** Їмость – дружина священника: Та панотець гірко промахнувся, надіючись, що *їмость* картатиме Йвана з таким самим зав'язком, як він (МЛЗ, 32).

**Коханка.** Коханка – жінка в нешлюбному стосунку до чоловіка: – А це мої *коханки*, – сказав до Славка, показуючи на баби. – Одну відступаю вам. Гандзю! (МЛЗ, 76).

**Кухарка.** Кухарка – жінка, яка займається кухарством: Розгнівана їмость пішла до кухні, а *кухарка* Пазя побігла шукати панича Славка (МЛЗ, 32).

**Льоха.** Льоха – товста, неповоротка жінка, *знев.*, у *порівн.*: «Аді, яка «бойка» сита, як коли піч. Упаслася, як льоха!» – думала собі Гандзя про Пазю (МЛЗ, 251).

**Любаска.** Любаска – коханка, *розм.*: Не тепер з тої причини не мала ніяких паскудних намірів. Та й не потребувала цього, бо була *любаскою* Івана (МЛЗ, 33).

**Любка.** Любка – коханка, *розм.*: Був у такім настрої, як той мужчина, що сидить на самоті з любкою, а то хтось навмисне приходить і заважає (МЛЗ, 160).

**Ляшка.** Ляшка – жінка-полячка, *заст.*, *знев.*: Ах, та *ляшка* проклята, вона відібрала її сина! (МЛЗ, 294).

**Мама.** Мама – жінка стосовно дітей, *розм.*: Не хочеш мами послухати (МЛЗ, 39).

**Мамка.** 1. Мамка – жінка стосовно дітей, *розм.*, *пестл.*: Панотець ліг на отоману та й обізвався до сина удаваним слабким голосом:...А по дорозі вступи до кухні та й скажи мамці, що я просив. Аби прийшли конче до мене (МЛЗ, 38-39). 2. Мамка – служниця, наймичка, *розм.*: А так дитиня дала би-сь до мене, а сама до Львова в *мамки*. Кажу тобі, що двадцять п'ять корон місячне платять. Та й годують, аж розпирає (МЛЗ, 178). 3. Мамка – коханка, розпусниця, *розм.*, *перен.*: Шукаю я коханки. Найшов таку грубу мамку, що одному хлопві є що підняти (МЛЗ, 101).

**Мамунця.** Мамунця – жінка стосовно дітей, *розм.*, *пестл.*: – Але ж, *мамуню*, панна Броня найбільша наша пшияцюлка, – поквапилася Галя потвердити Бронині слова (МЛЗ, 320).

**Мамця.** Мамця – жінка стосовно дітей, *розм.*, *пестл.*: – Ой! Що ж би мені тоді ваша *мамця* сказала, якби довідалась, що через мене болить головка її пестія? (МЛЗ, 79); *зверт.*: До нас сьогодні прийшов якийсь жебрак... кажу вам, *мамуню*, укінці, такий заболочений, лиш йому очі світяться (МЛЗ, 310).

**Мати.** Мати – жінка стосовно дітей: Достоту, як та мала дитина, що її *мати* виб'є, а вона йде до матері жалуватись на неї ж (МЛЗ, 41); у *порівн.*: Коли вона мене була вирядувала від тої загибелі, від тої безодні, то мені, дурневі, здавалося, що ця теорія ласкава для мене, як рідна *мати* (МЛЗ, 275).

**Матінка.** Матінка – мати, *розм.*, *пестл.*, *перен.* (*про Богородицю*): Аби мені так *матінка* Христова допомогла зайти додому! (МЛЗ, 146).

**Матір.** Матір – жінка стосовно дітей: Коли Славко прийшов до кухні, застав матір, що лагодила другий сніданок (МЛЗ, 39); у *фразеол.*: – Та якої стилої матері ревеш? (МЛЗ, 59), Лиш то біда, де до лихої *матері* шукати за тими жінками?! (МЛЗ, 138), – Ти наживай *матері* своїй над гробом, не мені над головою! (МЛЗ, 147), Цяп-цяп та цяп-цяп, а щоб тобі *матір* пороло! (МЛЗ, 276), Отам до песької *матері*! (МЛЗ, 279).

**Молодиця.** Молодиця – молода одружена жінка: Відси кілька дівок чи *молодиць* приходять до міста на проституцію (МЛЗ, 113).

**Молодичка.** Молодичка – молодиця, *пестл.*: Ах, певне, він, – догадувалася Краньцовська, – бавиться з сільськими дівчатами або *молодичками* (МЛЗ, 72).

**Навчителька.** Навчителька – жінка, яка навчає когось, *заст.*: Славко приступився до шарлоти, здохнув капелюх і подав їй руку. Батькові ж сказав, що це *навчителька* французької мови (МЛЗ, 125).

**Наймичка.** Наймичка – жінка, яка працює в наймах: Панотець порозумів, що це якась *наймичка*, та й далі її сварив за те, що зірвала квітки (МЛЗ, 122).

**Небіжка.** Небіжка – покійниця: Щось мусила знати про це *небіжка* мати Краньцовської, та це знаття забрала з собою до могили (МЛЗ, 172).

**Небога.** Небога – бідна, нещасна жінка, *зверт.*: А він думав: «То ти, *небого*, схочеш, щоб я від тебе домагався всього!» (МЛЗ, 165).

**Пані.** Пані – представниця привілейованих класів, поміщиця: У неділю по обіді, ще Славко не встиг лягти, як на плебанію прийшла *пані* Краньцовська (МЛЗ, 67); *зверт.*: – Ей! Не кленіться, *пані*, бо я вам і так вірю (МЛЗ, 146); *образно*: Але тепер постановила бути *панею* свого язика (МЛЗ, 159).

**Панна.** Панна – дівчина з багатой чи знатной сім'ї, дочка пана, поміщика: Ще як була *панною*, підслухала, як один панич глузував з її товаришки, що вона, йдучи, гримає, немов коняка (МЛЗ, 39); *зверт.*: – Бачу, *панно* Броню, що ви за Славком дбаєте, – обходила їмость подалеки, – але повірте мені, старій жінці, що треба й за собою подбати (МЛЗ, 320).

**Панночка.** Панночка – дівчина з багатой чи знатной сім'ї, *пестл.*: Чи вдасть любити так пана Славка *панночка* молода, що, oprіч забави, ще нічого в житті не мала нагоди навчитися, *панночка*, що потребує ще сама проводу й опіки, то за це не можу ручити (МЛЗ, 322).

**Пиячка.** Пиячка – жінка, яка займається пияцтвом: Не доста, що проміняв її на якісь *пиячки*, якісь жидівські помийниці, але ще виговорює перед жидами на неї (МЛЗ, 91).

**Повійниця.** Повійниця – розпусниця, *знев.*: Якби Пазя знала, коли він там зайде, то би бігла й повибивала тій *повійниці* вікна (МЛЗ, 154).

**Повірниця.** Повірниця – довірителька: Це наближувало її до господаревой родини, робило з неї *повірницю* родинної тайни та й давало деякі полегші службові (МЛЗ, 33).

**Повія.** Повія – розпусниця, *знев.*: Щодо Пазі, то він наче догадувався, що вона недалеко втекла від звичайної *повії*, до якої мав сміливість (МЛЗ, 52).

**Подруга.** Подруга – жінка стосовно своїх приятелів: Він би цим опоганив себе в її очах так, як її *подруг* (МЛЗ, 157).

**Полька.** Полька – жінка польської національності: Не стидайтеся: ви русин, а я *полька*, та якось розмовимося по-литовськи (МЛЗ, 88).

**Помийниця.** Помийниця – жінка, яка служить у когось вдома, наймичка, служниця, *розм.*, *знев.*: Не доста, що проміняв її на якісь *пиячки*, якісь жидівські *помийниці*, але ще виговорює перед жидами на неї (МЛЗ, 91).

**Посередничка.** Посередничка – жінка, яка займається посередницькою діяльністю: А саме: або від тих дівчат, що приводили на світ нешлюбні діти, самі ж ішли до міста в мамки, або діставав із міста від усяких *посередничок* такі діти, що про їх рід не міг навіть догадатися (МЛЗ, 30).

**Приятелька.** Приятелька – жінка, яка перебуває в близьких і приязних стосунках із кимось: Вона таки дійсно врадувалася, побачивши колишню *приятельку* (МЛЗ, 256).

**Проститутка.** Проститутка – повія, розпусниця, *рос.*, *знев.*: Видів лише таку різницю, що коли *проститутки* вимагають від мужчини грошей, то всі інші жінки вимагають чогось йому не знаного (МЛЗ, 51).

**Радовичева.** Радовичева – дружина Радовича або з родини Радовича: Він сидів поміж своєю жінкою й Галею і за цілий час поведився з незвичайною великою чемністю супроти Галі, подавав їй страви й величав її добродійкою *Радовичевою* й тим прихилив собі її серце зовсім на свій бік (МЛЗ, 260).

**Ровесниця.** Ровесниця – жінка одного віку з кимось: Твої *ровесниці* мають уже по двоє дітей (МЛЗ, 179).

**Сестра.** Сестра – жінка стосовно інших дітей у батьків та родичів: Таке видіння навіяло на нього письмо від *сестри* Галі Радович (МЛЗ, 246).

**Сестричка.** Сестричка – жінка стосовно інших дітей у батьків та родичів, *пестл.*, *перен.*, *зверт.*: «Просимо, *сестричко*, ближче, то все одно чий, аби улій» (МЛЗ, 145).

**Сирітка.** Сирітка – жінка, яка залишилася без батьків, сирота, *пестл.*, у *порівн.*: Ти вподобав собі її достоту так, як та бідна *сирітка* мусить уподобати собі службу в дворі, коли нема що раз укусити! (МЛЗ, 295).

**Старенька.** Старенька – стара за віком жінка, *розм.*, *пестл.*: Боялася *старенька*, що вже її вік недовгий (МЛЗ, 172).

**Суджена.** Суджена – наречена, *розм.*: чи він любив свою *суджену*, то об цим спершу зовсім нічого не знав (МЛЗ, 313).



**Тета.** Тета – жінка стосовно племінників, тітка, *розм., діал.*: Тоді крива *тета* показувала пальцем на старого Тріщина (МЛЗ, 262).

**Тітка.** Тітка – жінка стосовно племінників, родичів: Недавно, як довідався, що *тітка* Краньцовської писала до неї листа, то казав, що йде служити до тітки, бо вона ніколи не жалує йому яблук (МЛЗ, 89).

**Учителька.** Учителька – жінка, яка навчає або готується навчати когось: Приготовлялася навіть сама на *учительку* (МЛЗ, 199).

**Французка.** Французка – жінка французької національності: Тим-то думає, що Славко зацікавиться хоч тою *французкою* та через те відвідає й Краньцовську (МЛЗ, 70).

**Чужениця.** Чужениця – чужинка, *розм., заст.*: Правда, сварив уже всякого, навіть малу дитину сварив і чужу *чуженицю*, французьку бонну (МЛЗ, 291).

**Шельма.** Шельма – погана, нікчемна жінка, *зневаж., зверт., лайл.*: – Ах ти шельмо! – сказав до себе вголос (МЛЗ, 194).

### Скорочення

МЛЗ                    Мартович Л. Забобон: повість / передм. Ф. Погребенника. К.: Дніпро, 1985. 351 с.

### Література

1. Брус М. Фемінітивний світ художньої мови Леся Мартовича / Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-у ім. В. Стефаника, 2012. Вип. 34-35. С. 126-130.

2. Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект / В. В. Грещук, І. І. Кононенко, М. П. Лесюк та ін. Київ – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006.

3. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова. К.: “Радянська школа”, 1960. 276 с.

4. Матвіяс І. Варіанти української літературної мови. К.: Інститут української мови НАН України, 1998. 162 с.

5. Мартович Л. Вибране: оповідання / упоряд., підгот. текстів, вступ. стаття та примітки В. М. Лесина. Ужгород: «Карпати», 1982. 224 с.

## DICTIONARY OF FEMINITIVES AS ATTEMPT OF FORMING THE LANGUAGE OF LES MARTOVICH

**M. P. Brus**

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk; department of Ukrainian language;  
76000, Ivano-Frankiv'sk, Shevchenko, 57*

*The article shows an attempt to lexicographically organize and systematize feminitives on the basis of artistic creativity of Les Martovich, which may serve as a source for the formation of the "Dictionary of the Language of Les Martovich", as well as for the full "Dictionary of feminitives of the Ukrainian language". On the basis of the "Feminitive Dictionary", the names of women of Ukrainian and foreign origin were analyzed, commonly used words, regionalisms and dialecticisms were noted, their relevance in expressing the realities of modern women's life was pointed out.*

**Key words:** *"Dictionary of feminitives", the language of Les Martovich, Pokutsky dialect.*

Брус М. П. Словник фемінітивів як спроба упорядкування мови Леся Мартовича. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово* : науковий журнал / гол. ред. В. М. Мойсишин. Івано-Франківськ, 2019. № 2(54). С. 50–61.